

Slikar Franjo Pfalz

Oton Švajcer

O slikaru Franji Pfalzu pisano je dosad relativno malo, a i ono što je o njemu rečeno odnosi se uglavnom na njegov slikarski opus, uz vrlo oskudne biografske podatke. To je zbog toga što je osječko slikarstvo prošlog stoljeća uopće slabo obrađeno, svakako nedovoljno da bi pružilo cjelovitu sliku likovnih prilika u tom gradu u 19. stoljeću, osobito u njegovoj prvoj polovici.

Dr Isidor Kršnjavi bio je prvi koji je širu javnost upozorio da je u Osijeku na sredini prošlog stoljeća bilo nekoliko vrijednih slikarskih imena i da je Osijek u to vrijeme bio pravo slikarsko središte Slavonije. Dr Kršnjavi pisao je počesće o osječkom slikarstvu, a najopširnije u svojim zapisima, koji su objavljeni u Hrvatskom kolu 1905. pod nazivom »Pogled na razvoj hrvatske umjetnosti u moje doba«. Ti se zapisi temelje na sjećanju, pa stoga dr Kršnjavi u njima govori samo o ličnostima koje je osobno poznao i s kojima je saobraćao. Kao središnju ličnost osječkog kruga toga vremena stavio je Kršnjavi Huga Conrada v. Hötzendorfa, prikazavši ga iz aspekta svojih uspomena u najljepšem svjetlu, što je i razumljivo ako se ima na umu da mu je Hötzendorf bio prvi učitelj slikarstva.

Daljnje zasluge za poznavanje likovnog života grada Osijeka u 18. i 19. stoljeću, osobito u istraživačkom pogledu, imaju dr Josip Bösendorfer i dr Kamilo Firingner. Dr Bösendorfer, istraživač slavonske povijesti, izdao je 1935. malu publikaciju »*Počeci umjetnosti u Osijeku*«, u kojoj je sažeto, na temelju dostupnih dokumenata, prikazao glavne ličnosti osječkog slikarskog kruga 19. stoljeća, Hötzendorfa i Waldingera, ali je iznio i čitav niz imena dotada slabo ili nikako poznatih slikara.

Dr Kamilo Firingner obradio je u Državnom arhivu u Osijeku arhivsku građu od 1700. do otprilike 1840. godine, a rezultat tog istraživanja iznio u svojem radu »*Likovni život u Osijeku u XVIII. i početkom XIX. stoljeća*« (Tkalčićev zbornik I. P. o. Zagreb 1955). Taj je rad dao zanimljive podatke o likovnim prilikama u Osijeku u tom razdoblju, i otkrio je postojanje većeg broja osječkih slikara i kipara za koje se dotada nije znalo.

Obrađeni arhivski materijal odnosi se dobrim dijelom na različite molbe i žalbe osječkih građana, dakle i onih iz likovne struke, na njihove podneske pa i sporove, međusobne ili s magistratom. Iako ta građa daje samo fragmentaran uvid u likovno stanje označenog razdoblja i samo djelomično osvjetljuje pojedine ličnosti, ipak je dragocjena kao temelj za daljnja istraživanja i dopunjavanje znanja. Na aktima tih osječkih slikara i kipara, upućenim gradskom magistratu, nalazimo često naziv »*pictor*«, »*sculptor*«, pa i »*pictor et sculptor*«. Treba imati na umu da se pod tim nazivima nisu uvijek razumijevala zvanja u današnjem isključivom smislu; ti su slikari i kipari ponajčešće bili obrtnici slikarske ili kiparske struke, koji su obavljali različite poslove, od slikanja svetačkih slika, kadšto i portreta, preko oslikavanja unutrašnjosti crkava, soba i drugih prostorija, do pisanja slova i natpisa, cehovskih i društvenih grbova i emblema, streljačkih znakova, zastava i dr. Kipari su obrađivali kamen ili drvo, izrađivali ukrase, zavjetne stupove, devocionalnu plastiku i slično.

U vezi s osječkom slikarskom sredinom svakako su zanimljivi i podaci što ih je prikupio dr Boris Kelemen i objavio u članku »*Novi podaci o nekim našim slikarima XIX stoljeća*« (Republika, Zagreb 1964, str. 520—522). Istražujući matične knjige Bečke akademije dr Kelemen je za niz naših slikara utvrdio vrijedne podatke o njihovu školovanju na toj nekada poznatoj i afirmiranoj instituciji, pa tako i za neke slikare iz osječkog kruga, među njima i za Franju Pfalza.

Na temelju dosad objavljenog materijala možemo donekle rekonstruirati porijeklo, život i djelo toga slikara. To je, naravno, još uvijek samo fragment. Bit će potrebno daljnje istraživanje da se popune praznine, a pretpostavke potvrde ili odbace.

Pfalzovi su stara slikarska obitelj. Potječe iz Egera, današnjeg Cheba, u sjevernoj Češkoj. Kao prvi slikar iz te obitelji spominje se *Casparus Antonius Pfalz* (Pfaltze), koji je rođen 23. 4. 1717. u Egeru, a umro 3. 8. 1763. u istom mjestu. Prema podacima u tamošnjim matičnim knjigama bio je oženjen »*Joannom Elis Polachin*«. *Casparus Pfalz* primljen je godine 1730. u slikarski ceh kao naučnik, a ispit je položio 1735. Godine 1749. spominje se kao majstor. Mora da je bio poštovan među svojim kolegama, jer se 1761. spominje kao consenior ceha slikara.

Na žalost, o njegovu slikarskom djelovanju nema dokumenata.

Casparus Pfalz je imao sina *Johanna Thomasa Pfalza*, koji je rođen 20. 6. 1751. u Egeru, gdje je i umro 10. 2. 1823. Njegova žena bila je Rosina rođ. Winkler. Bio je »gradski slikar minijatura« (»Bürgerlicher Migniaturmaler«) u Egeru. Ni o njegovoj slikarskoj aktivnosti nema dokumenata.¹

Johann Thomas Pfalz ostavio je za sobom dva sina: Gottfrieda i Severina. O *Gottfriedu* nema podataka u egerskim matičnim knjigama. Više znamo o *Severinu*. Rođen je 10. 10. 1796. u Egeru. Bio je poznati slikar. Studirao je na akademiji u Pragu od 1819. do 1827. godine, a od 1827. do 1830. boravio je u Rimu kao stipendist kneza Kinskyja. Od 1822. sudjeluje na izložbama u Pragu. Autor je nekoliko portreta. Thieme-Becker ima o njemu registrirano: Pfalz Severin, slikar iz Egera, rođ. 1796. Boravak u Pragu i Rimu (1827—30). Dvorski portretist kneza Kinskyja. U muzeju u Egeru Samson i Dalila, kopija po A. v. d. Werff.²

Međutim, za *Gottfrieda Pfalza*, koji nas ovdje zanima, saznajemo tek kad se pojavljuje s molbom pred gradskim magistratom u Osijeku za pravo da se nastani u gradu. Molba nosi datum 12. 10. 1816. Iz nje proizlazi da je Gottfried rođen 11. 6. 1780. u Egeru i da je 11 godina živio u Vinkovcima. Kada je Gottfried Pfalz napustio Eger i preselio se u Slavoniju, i koji su ga razlozi na to potakli, nije poznato. Svakako je karakteristično da svoju molbu osječkom magistratu potpisuje kao »Artis Pictoriae Magister«: to bi moglo značiti da je imao stanovitu slikarsku naobrazbu, na temelju koje je za sebe usvojio naziv »magister«. Drugih dokumenata o njegovu školovanju nema.

Dobivši dozvolu boravka nastanio se u Gornjem gradu, gdje je vjerojatno otvorio i svoju slikarsku radionicu. Imao je tada troje djece: sina Franju i dvije kćerke, Agnezu i Anu. Godine 1819. registrirana je smrt njegove žene Cecilije, koja je umrla od sušice, i 4-godišnje kćerkice Ane, koja je umrla od bolesti grla.

Gottfried Pfalz umro je u Osijeku 26. 11. 1825, u svojoj 45. godini.

Slikar Ivan Böhm popisao je 8. veljače 1827. inventar ateljea Gottfrieda Pfalza. Taj je popis donekle instruktivan za stanje slikarske radionice ovog učitelja »artis pictoriae«. Vrijednost cijelog inventara procijenjena je na 316 forinti i 8 novčića, a od radioničke opreme, uz ostalo, bila su tu dva slikarska stalka, 34 velika grba (Wappen), 17 slikarskih knjiga (Mahler Bücher), 48 minijaturnih kistova, 55 ribljih kistova, 16 čekinjastih kistova, 6 kistova za portretiranje (»zum Borthrä Mahlen«), 10 unutarnjih okvira, 10 vanjskih okvira, jedna nedovršena slika za zastavu, jedna mala slika sv. Ivana, tri slike s krajobrazima (Landschafts-Bilder), 32 uzorka za sobe, 46 crteža (Zeichnungen), jedna slika Kristove glave, 8 slika na papiru, 219 bakroreza, 154 velika bakroreza, 31 mali grb, 103 patrone, 7 crteža na čitavom arku, 29 velikih i malih crveno i crno crtanih slika.³

Iz takvog sastava radioničke opreme i pribora nesumnjivo proizlazi da su se u slikarskoj radionici Gottfrieda Pfalza obavljali i obični slikarsko-obrtnički radovi, kao slikanje zastava, grbova, oslikavanje soba, crkava i sl.

Ali 373 velika i mala bakroreza, slike krajobraza, crteži, a osobito stručna biblioteka od 17 slikarskih knjiga, daju naslutiti da je Gottfried Pfalz prerastao razinu općeg cehovskog umijeća i zanimanja i da je imao veće i šire razumijevanje za slikarsku umjetnost od običnog slikarskog obrtnika. Možda je u tome igralo ulogu nasljeđe i tradicija ove slikarske obitelji.

Ipak, dokumenata o njegovu slikarskom radu i radu njegove radionice nema. Iz popisa inventara ne razabire se točnije ni o kakvim je slikama i crtežima riječ, ni kakvog je sadržaja onih 17 slikarskih knjiga. O bakrorezima također nema točnijih podataka. Sastavljač inventara, slikar Ivan Böhm, inače nepoznat, čini se da je bio slikarski obrtnik ili nešto slično, pa ga takvi podaci nisu ni zanimali. Uz to je bio slabo pismen, što se vidi iz njegova popisa, iz naziva slikarskog pribora i iz ortografije.

¹ Podaci o Pfalzovima u Češkoj dobiveni od »Chebske muzeum«, Cheb — ČR.

² **Thieme-Becker:** Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Knj. XXVI, str. 521.

³ **Dr. Kamilo Firinger:** Likovni život u Osijeku u XVIII. i početkom XIX. stoljeća. Svi podaci o Gottfriedu i Franji Pfalzu uzeti su uglavnom iz ove publikacije.

I godina i mjesto rođenja Franje Pfalza, Gottfriedova sina, sporni su. Dr. Kamilo Firinger datira njegovo rođenje između 1811. i 1813. godine, a kao mjesto rođenja navodi *Vinkovce*. Thieme-Becker, gdje je Franjo Pfalz također registriran, navodi kao godinu rođenja 1812, a kao mjesto rođenja Osijek. U matičnim knjigama Akademije likovnih umjetnosti u Beču stoji podatak da je Franjo Pfalz stupio u akademiju u lipnju 1837, kad mu je bilo 25 godina, i da je rodom iz Osijeka. Prema tome bi godina rođenja bila 1812. »Chebske muzeum« u Chebu ima podatak da je Gottfried Pfalz boravio u Slavonskom, gdje mu se 1812. rodio sin. Kako je Gottfried imao jednog sina, može biti riječ samo o *Franji Pfalzu*, a to bi značilo da je rođen u Slavonskom u Češkoj. Dakle, ni u Osijeku ni u Vinkovcima.

U citiranom popisu inventara ateljea Gottfrieda Pfalza od 8. 2. 1827, koji je u svom uvodnom dijelu pisan latinski, kaže se da Gottfried Pfalz ostavlja za sobom siročad, 18-godišnju kćerku Agnezu i 14-godišnjeg sina Franju. Ako je taj podatak točan, sin Franjo rođen je godine 1813.

Godine 1827. stupa Franjo Pfalz u nauk kod slikara *Ivana Gasto*. Imućstvene prilike obitelji Pfalz poslije očeve su se smrti veoma pogoršale, pa je udovica Pfalz (vjerojatno se Gottfried poslije smrti žene Cecilije ponovo oženio) bila primorana da radi kao sluškinja kod ljekarnika Kallivode. U jednoj žalbi na Kallivodu, zbog neplaćanja zaslužene zarade, potpisuje se kao »siromašna slikarska udovica« (»Arme Mahlers-Wittwe«). Sigurno je i to bio jedan od razloga da se Franjo uposli kod Ivana Gasto. Slikar Gasto bio je došljak u gradu: tek je 19. siječnja 1827. dobio dozvolu boravka u Osijeku. Otvorio je radionicu u Donjem gradu, i potpisivao se kao »pictor et sculptor«. Bio je pomalo problematična ličnost. Čini se da je prije dolaska u Osijek počinio neki delikt: falsificirao novac. Da je u Osijeku kao »pictor et sculptor« uživao dobar glas, svjedoči to što je Franjo došao upravo njemu u nauk. Ne zna se kako je dugo Ivan Gasto ostao u Osijeku, ali je nakon njegova odlaska u Zagreb izdana za njim tjeratica zbog krivotvorenja novčanica.

Period života Franje Pfalza od stupanja u Gastoovu slikarsko-kiparsku radionicu do 1837. ostao je zavijen velom tame. Godine 1837. upisuje se na Akademiju likovnih umjetnosti u Beču.

U matrikulama Bečke akademije zapisano je o njemu ovo: »Franjo Pfaltz: starost 25 godina, rođen u Osijeku (Slavonija), stupanje u Akademiju lipanj 1837, struka risarska umjetnost (kod antika) — Kunstfach Zeichenkunst (bey den Antiken) — polazio je ljetni kurs 1837. i zimski i ljetni kurs 1838. te je 1839. položio jedan ispit iz anatomije.« Dr. Kelemen je ustanovio da je Pfalz bio upisan u klasi prof. Leopolda Kupelwiesera, gdje je učio historijsko crtanje. Prema tome, Franjo Pfalz je u Beču na slikarskim studijama proboravio nešto više od dvije godine, i 1839. se vratio u Osijek.

U Beču je neko vrijeme bio teže bolestan i odležao u bolnici, pa je grad Osijek morao naknadno platiti bolničke troškove, što je već indikativno za njegovu tadanju ekonomsku situaciju. Možda je baš zbog bolesti napustio školovanje na Akademiji i vratio se u Osijek, ako ga na to nisu nagnale materijalne okolnosti. Nakon povratka u Osijek, u listopadu 1839, oženio se kćerkom cipelarskog obrtnika Franje Bastijančića, Anom Bastijančić. Majstor Bastijančić imao je još jednu kćerku, Magdalenu, koja se šest godina prije udala za majstora ljevača kositra i umjetnog ljevača Ivana Zanettya.

O daljnjem toku njegova života nije gotovo ništa poznato. Ne znamo je li u braku s Anom imao djece, kakve su mu bile imućstvene prilike i kako je živio. To je pomalo čudno, jer njegovo slikarsko djelovanje u Osijeku i okolici nije bilo nepoznato, nego je naprotiv ostavilo vidnog traga. Dok se, primjerice, znaju mnoge pojedinosti iz života Huga Hötendorfa, koji je u isto vrijeme djelovao u Osijeku: i kako je živio, i da je imao djece, i da je imao atelje, da je bio dobar pedagog, da je dosta putovao — o Franji Pfalzu zasad nemamo podataka koji bi nas približili njegovu životu, njegovoj ljudskoj i slikarskoj svagdašnjici.

Iznenaduje i to što dr. Kršnjavi u svojim sjećanjima na Osijek nigdje ne spominje Pfalza, premda uz Hötendorfa spominje Drežija, Sturma i neke druge. Naprotiv, pedantni i marljivi Ivan Kukuljević u svojem je »Slovníku umjetnikah jugoslavenskih« (Zagreb 1858, str. 345) registrirao Pfalza, a o Hötendorfu nema ni riječi: Kukuljevićeva bilješka u »Slovníku« glasi: »Pfalz N., živući slikar, rodio se u Vinkovciah u Slavoniji, izučiv se na akademiji umjetnostih u Beču, nastanio se u Osjeku. Bavi se ponajviše

Franjo Pfalz: Autoportret, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Franjo Pfalz: Self-portrait, Gallery of Fine Arts, Osijek

fotografija: agencija za fotodokumentaciju

Franjo Pfalz: Dječja glava, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Franjo Pfalz: Child's head, Gallery of Fine Arts, Osijek

fotografija: igor nikolić

Franjo Pfalz: Portret fra Ernesta Benešića, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Franjo Pfalz: Portrait of fra Ernest Benešić, Gallery of Fine Arts, Osijek

slikanjem podobah, nu načinio je također nekoliko liepih oltarnih slikah. Njegovi tvorovi odlikuju se nekom osobitom značajnošću i krepkosti.« Kukuljević, istina, navodi ime Pfalz N., ali nema sumnje da je riječ o našem Franji Pfalzu, jer se podaci iz njegove kratke biografske bilješke odnose upravo na njega. Kukuljević je te podatke, očito, crpio iz prikupljenih informacija, ali su one u biti točne.

Pfalz je, nadalje, registriran i u Thieme-Beckeru, ali sasvim kratko: »Pfalz Franjo, slikar figura i mrtvih priroda, rođen 1812. u Osijeku (Essegg-Eszek), od 1837. učenik bečke akademije.« Podaci su, najvjerojatnije, uzeti iz matrikula Bečke akademije.⁴

Franjo Pfalz umro je u Osijeku 2. 8. 1863. od upale pluća. Njegova smrt nije bila zabilježena u tadašnjem osječkom tisku, što također iznenađuje. Ali njegova žena Ana otvorila je poslije njegove smrti crtačku školu u Osijeku, i to je objavila ovim karakterističnim oglasom: »Crtačka škola. Udovica pokojnog Fr. Pfalza, akadem. slikara portreta — daje u svojem stanu, Gornji grad Duga ulica br. 303, poduku u crtanju, i to četvrtkom i subotom od 10 do 12 sati prije podne i od 2 do 4 sata poslije podne. Osim toga za onu djecu, koja u navedene sate ne bi mogla doći, određena je nedjelja prije podne od 10 do 12 sati. U pogledu rekvizita za crtanje i uvjeta upitati kod Ane Pfalz.« Oglas je otisnut u listu Esseker Lokalblatt und Landbote od 28. 2. i 6. 3. 1864.

Što znamo o slikarskom školovanju mladog Pfalza?

Možemo pretpostaviti da je prvu likovnu pouku dobio u roditeljskoj kući, od oca Gottfrieda. Već sam boravak u njegovoj radionici, dodir sa slikarskim priborom, bojama, kistovima i drugim, susret s mnogobrojnim bakrorezima i slikama, pa i onima koje su izrađivane u očevoj radionici, nesumnjivo su povoljno utjecali na mladog Pfalza, podstičući njegov interes i želju za slikarstvom.

⁴ Thieme-Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. Knj. XXVI, str. 521.

Što je naučio u slikarsko-kiparskoj radionici Ivana Gastoa, ostaje u domeni hipoteza. Nije razjašnjeno ni to je li Pfalz bio u nauku kod Gastoa ili u očevoj radionici koju je Ivan Gasto neko vrijeme vodio kao poslovođa. Ipak je sigurno da kod Gastoa, osim temeljno čisto zanatskog znanja i vještine, nije mogao steći značajniju slikarsku naobrazbu. Malo je vjerojatno, nadalje, da je polazio *Osječku risarsku školu*, koju je u to vrijeme vodio Franjo Conrad v. Hötendorf, otac poznatijeg Huga Conrada v. Hötendorfa, naslijedivši na tome mjestu prvog učitelja škole i »*graphidis magistera*« Antuna Münzbergera. To zbog toga, što je risarsku školu uglavnom polazio obrtnički podmladak, pripremajući se i usavršavajući u odgovarajućim crtačkim disciplinama za svoj budući obrt.

Njegovo bečko školovanje već nam je nešto bolje poznato. Vidjeli smo da je u Beč došao 1837, da se upisao na Bečku akademiju i da je bio u klasi prof. Leopolda Kupelwiesera. Da je radio u klasi tog profesora svakako je značajno; Kupelwieser je tada, istina, bio još relativno mlad profesor na Akademiji, ali je kao portretist, a još više kao slikar figuralnih kompozicija na religiozne teme, bio već veoma cijenjen.⁵

Beč, u to vrijeme još blistava umjetnička metropola srednje Evrope, mora da je na Pfalza ostavio snažan dojam: svojom velikom muzičkom kulturom i bogatstvom svoje arhitekture, a još više svojim slikarskim manifestacijama. Došavši u Beč iz skučenih prilika provincijskog Osijeka, mogao je tek sada upoznati svu ljepotu slikarskih dostignuća i majstorskih djela, okupljenih u brojnim javnim i privatnim zbirkama Beča. Premda Beč nikada nije bio eminentno slikarski grad kao Pariz ili München, imao je ipak već tada znamenite i bogate zbirke, kao što su Galerija u Gornjem belvederu, Umjetničko-historijski muzej, Galerija akademije, Albertina, i one sigurno nisu ostale bez učinka na formiranje Pfalzove slikarske kulture. U to su vrijeme i mnogi privatni kolekcionari i vlasnici zbirki umjetnina, pretežno iz krugova aristokracije, ali i iz bogatih građanskih krugova, učinili svoje zbirke pristupačnima javnosti, pa su ih građani mogli slobodno posjećivati. Isticala su se osobito zbirke kneza Liechtensteina, kneza Esterhazyja de Galantha, grofa Harracha, grofa Csernina, grofa Schönborn-Buchhaima, grofa Lamberg-Spritzensteina, grofa Friesza i dr.⁶ Možemo pretpostaviti da je neke od njih i Pfalz posjećivao pa da je i na djelima iz tih zbirki upotpunjavao svoju slikarsku naobrazbu.

Osim toga, događaj dana bile su uvijek velike revijalne izložbe što ih je svake godine u travnju priređivala Bečka akademija. One su pobuđivale opću pozornost umjetničkog Beča. Na tim su se izložbama okupljali i izlagali najbolji slikari Beča i cijele monarhije, pa su davale najbolji pregled bečkog i austrijskog slikarstva. Osobito su bile zapažene izložbe 1836. i 1837. godine.⁷ Na izložbi 1837, koja je sigurno još bila otvorena kad je Pfalz s proljeća došao u Beč, mogao je on vidjeti djela prominentnih bečkih slikara: Waldmüllera, Danhausera, Fendija, Führicha, Schnorra v. Carolsfelda, Kupelwiesera, Steinlea, Ranftla, Endera, Eybla, Amerlinga i drugih. U mnoštvu vrijednih slikarskih realizacija i u raznovrsnosti likovnog strujanja tadašnjeg Beča mladom Pfalzu nije bilo lako da se snađe i odredi put vlastitu stvaralačkom radu. Simultanost zbivanja doista je zbunjivala. Na poprištu velike stvaralačke bitke bili su svi njeni akteri: klasicizam, koji je inauririrao i na Akademiji kanonizirao još stari Füger, romanticizam i onaj okrenut srednjem vijeku i legendama i onaj religioznog zanosa i mita, da bi se napokon sve jače afirmirao jedan zdravi realizam, orijentiran na prikazivanje genrea i na portret. Bio je to bidermajer, bečki bidermajer, koji je počivao na čvrstom tlu građanskog realizma, za razliku od aristokratskog patetičnog klasicizma i sanjarski zanesenog romanticizma.

Kupelwieser, u čiju se klasu Pfalz upisao, radio je 1837. na freskama u crkvi dominikanaca u Beču, a na izložbu Akademije, čiji je izvanredni profesor bio od 1836, poslao je ove slike: Sv. Eustahije, Krist na maslinovoj gori, Mojsije se moli a Izrael pobjeđuje Amalek. Slike su naišle na velik odjek u javnosti, a

⁵

Leopold Kupelwieser, rođ. 17. 10. 1796, umro 17. 11. 1862. u Beču. Đak Bečke akademije, boravio u Italiji, Rimu. Od 1831. korektor, od 1836. prof. Bečke akademije.

⁶

Johann Peztl: Neueste Beschreibung von Wien. 1823. (Akademie der bildenden Künste, Kunstsammlungen, Privat-Kunst-Sammlungen).

⁷

»Österreichische kaiserliche privilegierte Wiener Zeitung«, br. 90, 91 i 92 od 20, 21. i 22. 4. 1836.

poznati bečki recenzent dr H. Meynert napisao je za posljednju sliku: »Veoma ozbiljno, u velikom stilu koncipirano i slikano djelo, koje kao i mnoga druga nije općenito dovoljno shvaćeno i cijenjeno . . . Čitavo djelo nosi nedvojbeni pečat jednostavnosti i uzvišenosti, te pruža nov dokaz lijepog i visoko izobraženog umjetničkog bogatstva njegova autora« (Wiener allgemeine Theaterzeitung, Wien, 26. 5. 1837).

Nazarenac Kupelwieser bio je zapravo romantičar, a Pfalz je bio skloniji realističkom gledanju prirode. To ga je privuklo realističkom portretu, koji je mogao dobro proučavati kod Waldmüllera i Eybla, dvojice izrazitih realističkih slikara. Istina, Waldmüller tada još nije bio u sukobu s Akademijom u pitanju akademijske nastave, ali njegov oštar promatrački način nije mogao ostati bez utjecaja na Pfalza.

Iz toga kruga slikarskih preokupacija i afiniteta, ne dovršivši redovno školovanje na Akademiji, Pfalz se vratio u Osijek da ondje nastavi život provincijskog slikara. Otrgnut iz sredine, koja je na njega nesumnjivo djelovala ne samo edukativno, u smislu školske slikarske pedagogije, nego i stvaralački stimulativno, došao je u sredinu koja je imala manje zahtjeve u pogledu razine kvalitete, i mnogo manje potrebe za slikarskom kulturom uopće. U takvoj sredini, prepušten sebi, Pfalz se u prvom redu morao boriti za egzistenciju. Iako nemamo podataka o toku njegova života, djelo koje nam je ostavio pokazuje tipičnu sliku rada i životarenja u provinciji: to su jednostavni građanski portreti i crkvene slike za potrebe malih seoskih crkava. To je djelo skućeno i omogućuje tek jednostrani uvid u Pfalzovo stvaranje. Ipak, i takvo ono je vrijedan prilog slikarstvu Slavonije i Osijeka u 19. stoljeću.

Slikarski opus Franje Pfalza, kao i njegova biografija, samo nam je fragmentarno poznat. Očistivši ga od sumnjivih i spornih atribucija, ostaju kao autentičan rad njegovih ruku ove slike:

1. *Autoportret* — ulje na papiru 38 × 30 cm. Nije signiran ni datiran. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 1)
2. *Dječja glava* — ulje na platnu 32 × 26 cm. Nije signirana ni datirana. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 2)
3. *Portret fra Ernesta Benešića* — ulje na platnu 74 × 63 cm. Signiran d. I. F. Pfalz. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 3)
4. *Portret načelnika Sarvaša* — ulje na platnu. Signiran d. I. F. Pfalz. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 4)
5. *Portret Ivana Zanettyja* — ulje na platnu 63,5 × 53 cm. Signiran d. I. F. Pfalz. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 5)
6. *Portret Magdalene Zanetty* — ulje na platnu 63,5 × 53 cm. Nije signiran ni datiran. Osijek, Galerija likovnih umjetnosti (sl. 6)
7. *Krist i sv. Petar* — ulje na platnu 525 × 380 cm. Signiran i datiran: Izvorno dielo od Franje Pfalza u Osijeku 1859. Petrijevi, Župna crkva.
8. *Evangelist Matej* — ulje na platnu 260 × 142 cm. Signiran i datiran: Slikario Franjo Pfalz iz Oseka 1854. Gundinci, Župna crkva.
9. *Pietà* — ulje na platnu 149 × 103 cm. Signirana: Slikario Franjo Pfalz iz Oseka. Gundinci, Župna crkva.
10. *Sv. Pavao* — ulje na platnu 149 × 103 cm. Nije signiran ni datiran. Gundinci, Župna crkva.
11. *Sv. Lovro* — ulje na platnu. Signiran i datiran: Slikario Franjo Pfalz iz Oseka. Babina Greda, Župna crkva.

Ovom opusu treba dodati još tri slike: »Voće«, »Stare sibile« i »Djevice Lukrecija«.

Postojanje tih slika registrirano je u časopisu »Műveszet«, Budapest. Na stranici 18, 380, u rubrici »Adatak Műveszetünk történetéhez« (»Podaci k našoj povijesti umjetnosti«), pisac bilješke K. L., pozivajući se na časopis Honművesz, god. 1841, str. 402, saopćuje da je Ferenc Pfalz, koji stanuje u Osijeku, izložio tri slike: Voće, Stare sibile, Djevice Lukrecija. I dnevnik *Pesti Hirlap* br. 53 (3. srpnja) 1841, u izvještaju o »Umjetničkim izložbama godine«, čiji je pisac Imre Vachot, pod naslovom »Idei műkiállításunk ismertetése«, na stranicama 418—419, spominje, među ostalim prikazanim umjetnicima, i F. Pfalza.⁸

Iz toga proizlazi da je Pfalz, osim portreta i kompozicija na religiozne teme, radio i mrtvu prirodu i slikao kompozicije na klasične teme. Još je zanimljivije to da je izlagao u Budimpešti. Nastupivši u tom gradu, čija je važnost u likovnom životu rasla i

širila se čak preko mađarskih granica, na područja južno od Drave i Dunava, Pfalz kao da je htio pokazati kako se osjeća doraslim da se potvrdi i u široj konkurenciji, u konfrontaciji s većim i poznatijim slikarima.

Prelazeći na Pfalzov slikarski opus zaustavit ćemo se najprije na njegovu *Autoportretu* (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek), jer je jedan od njegovih najranijih radova, vjerojatno nastao još u Beču, na Akademiji, kao studijski rad, između 1837. i 1839. godine. Prikazuje glavu i dio ramena mlada čovjeka od oko 25 godina, s kućnom kopicom na glavi, ornamentiranom biljnim uzorcima. Brkovi, polubradica i otvoren pogled plavih očiju. Na slici prevladava sivkasto-violetnorumeni ton. Izvedba je pomna. Slika je restaurirana i kaširana na platno. Čist crtež, točna i jasna modelacija, ali bez jačeg isticanja kontrasta svjetla i sjene, te deskriptivnost bili su glavna autorova ambicija na tom autoportretu. Jači pikturni osjećaj, koji se nekako skriveno nametnuo disciplini rada, očituje se na izvedbi kapice, osobito u toku obrisne linije i u onom gotovo kapricioznom ritmu s desne strane, gdje se hirovito razigrala slikarova ruka. Portret je zanimljiv u psihološkom smislu po tome što nam otkriva otvoren, smiren pogled s obilježjem tankočutnosti, osjećajnosti. Duguljasto lice finog ovala, meka bradica, poduži nos, krupne oči. Mogli bismo zaključiti da je riječ o suptilnoj, promatračkoj prirodi.

U njegove rane radove treba ubrojiti i »*Dječju glavu*« (Galerija likovnih umjetnosti, Osijek). Vjerojatno je također nastala u Beču za vrijeme studija na Akademiji. Ta okrugla glavica djeteta ima svjež rumeni inkarnat, sočne usnice i smeđe oči, obrubljena je zlatnim uvojcima. Bijeli ovratnik košuljice završava crvenom haljinicom, od koje se vidi samo mala crvena površina, ali dovoljna da svojim pigmentom oživi sliku. Bezazlen pogled, otvorenost i dječja umilnost koja zrači s tog lica ukazuju na prirodene portretne sposobnosti autora slike.

Na poleđini slike nalazi se skica nepoznatog starca u smeđem tonu. »*Portretom načelnika Sarvaša*« predstavlja nam se već zreli Pfalz. Nije zabilježeno kada je portret nastao, jer je slika samo signirana, ali ju je Pfalz svakako radio u doba svoje najbolje slikarske forme. I potpis na tom portretu, u zamršenoj ornamentalnoj kaligrafiji pisanih slova, govori o stanovitom samopouzdanju, čak o samozadovoljstvu autora. Nije identificirana ni prikazana ličnost: ne zna se je li to zaista načelnik Sarvaša, malog sela kraj Osijeka, ili nepoznati osječki građanin, što bi se dalo zaključiti po njegovu bidermajerskom odijelu i njegovoj kućnoj kapici, bogatije ornamentiranoj od one na Pfalzovu autoportretu.

Slika je smiona u kompoziciji. Vidimo gotovo cijelu pojavu muškarca, frontalno, gdje sjedi u okruglu naslonjaču, u sobnom ambijentu. Ali od sobe je prikazan samo pod i svijetli zid, posve gol. Linija poda i zida teče od desnog donjeg prema lijevom gornjem rubu slike, presijecajući tako dijagonalno sliku čiji je donji dio taman, a gornji svjetlosiv. Rekli smo već, muškarac je u bidermajerskom odijelu: bijele hlače i taman kaput s prslukom. Desnu je nogu prebacio preko lijeve, u lijevoj ruci, između kažiprsta i srednjaka, drži dugu lulu, čiji je usni dio pomno izrezbaren. Desna mu ruka leži na ogradi naslonjača, na kažiprstu se ističe krupan prsten. Oči su mu široko otvorene, pogled nešto ukočen. To je lice čovjeka utonulog u misli. Dugi ušiljeni brkovi padaju koso preko podbratka.

Na portretu pada u oči vrsna slikarska obrada hlača, osobito modelacija i sjenčanje brojnih nabora na desnoj nogavici. Zanimljiva je i inkarnacija lica u ružičasto-okerastom tonu, što portretu daje živost. Slikarski je posebno interesantna svjetlosiva pozadina zida sa fino nijansiranim tonskim prijelazima od tamnijega svjetlijem.

Najveći slikarski domet, koliko dosad poznajemo njegov opus, postigao je Pfalz portretima *Ivana Zanettyja* i *Magdalene Zanetty*. Može se reći da je portret Ivana Zanettyja jedan od najboljih portreta osječkih građana toga razdoblja. Po slikarskoj izvedbi i psihološkoj pronicljivosti nadmašuje Giffingera, Mückea i Morettija, koji su u to vrijeme ili nešto kasnije portretirali osječke građane i građanke, ali s manje neposrednih zapažanja i realističke prodornosti. Giffinger je u svojim sretnim trenucima, istina, uspio iza stroga i pokadšto ukočenog pogleda svojih lica nagovijestiti zagonetnost unutaršnjeg života, ali su Mücke i Moretti ostali na razini građanske reprezentacije, stavljajući najčešće naglasak na prikazivnje životnih i imućstvenih prilika svojih likova.

⁸ Podaci dobiveni od Országos czechenyi könyvtar (Nacionalna biblioteka Czechenyi), Budapest.

Franjo Pfalz: Portrait of Lord Mayor of Sarvaš, Gallery of Fine Arts, Osijek

Franjo Pfalz: Portret načelnika Sarvaša, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

fotografija: igor nikolić

Pfalz je Ivanu Zanettyju pristupio sasvim intimno, prikazavši ga u udobnu i širokom kućnom kaputu, u poprsju. To je odebeo građanin, u dobi između 65 i 70 godina, rumena lica, sijed, proćelav. Gotovo je u »en face«-položaju. To nije senilni starčić kojega zanimaju jelo i probava, nego ličnost koja oštro i inteligentno gleda pred sebe. Čelo je izbrazdano naborima, sa čvorištem, između očiju i nosa, i iz njega zrači energija. Ta karakterološka crta izražava se dalje dvjema snažno zacrtanim brazdama oko podnice prilično čvrsto posađenog nosa, a zatvorena usta tankih usnica završavaju fino zarezanim usnim kutovima. Podbradak je debeljkast, i pod njim tusti zavoji nestaju u crnom kaputu. Lice je glatko obrijano, bez brkova i brade. Svjetlo s lijeve strane osvjetljuje glavu, stvarajući na desnoj strani sjenovitu hemisferu lica, ali tako da je slikar i ovdje mogao točno pratiti topografiju lica. Uopće, osvjetljenje je slikaru omogućilo da veoma pažljivo prouči svaki detalj lica, svaku boru, svaki mišić, te da ga sjenčanjem istakne. Tako je postigao ne samo potpunu anatomsku vjernost nego i izvanrednu plastičnost lica.

Ali Pfalz je uspio još nešto. Iza vjerno preslikanih svih optički uočljivih datosti na tom inače ovelikom licu, Pfalz je likovno fiksirao ličnost majstora Zanettyja. Vidimo ga, istina, u njegovim staračkim danima, ali ne baš skršena i bez vitalnosti. Fizička je dotrajalost očita, ali u unutarnjim slojevima te ličnosti ima još dovoljno energije koja se skupila u očima, i isijava iz njih. Njihov je pogled pronicav i prodoran. Je li sumnjičav ili tek uvučen u svoju promatračku poziciju, odakle gleda život, poučen iskustvom i razboritošću čovjeka čija je egzistencija zasnovana na vlastitu radu i vlastitoj vrijednosti?

Ako Pfalz portretirajući Ivana Zanettyja nije štedio njegov vanjski lik, te ga nemilice analizirao, otkrivajući svaku i najmanju brazdicu u licu, prema njegovoj supruzi, Magdaleni Zanetty, bio je mnogo suzdržljiviji, zahvaćajući lik gospođe Magdalene, svoje šogorice, više sumarno, u cjelini i jedinstvu pojave. Gospođa Magdalena ima tamne oči i ponešto zamišljen pogled. Njen čvrsto građen nos ne narušava proporcije lica, a fino oblikovane usne podaju mu ljupkost. Oval lica s naglašenim jabučnim kostima, vrat i linija što teče od potiljka glave do ramena nestajući u haljini, zaokružuju lik. Supruga Zanetty pozirala je u nedjeljnoj toaleti. Kosa joj je počešljana u malu punđu i vezana svilenom vrpcom. Crna je i sjajna, te se podudara s tamnim sjajem očiju. Haljina je od sivkasto-zelene svile sa čipkama na rubovima. Bluza završava u korzetu.

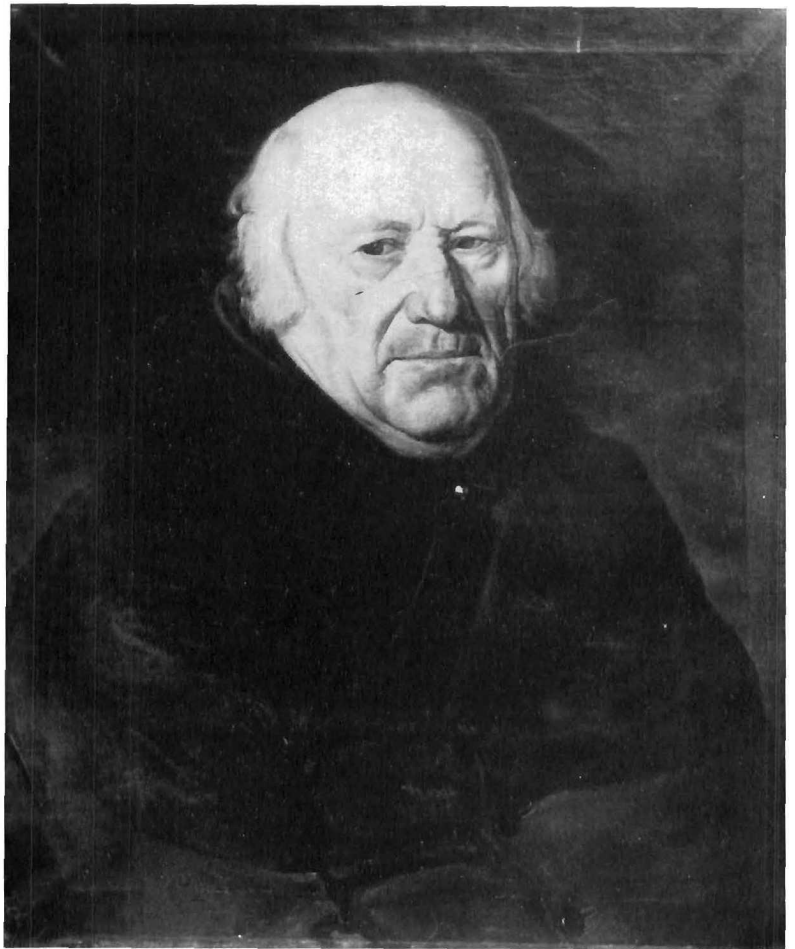
Pfalz je taj portret izradio osobito pomno. Svakom je detalju posvećena pažnja. Biseri u naušnicama blistaju, čipke su na haljini meke, prozirne, a materija svile i njen sedefasti sjaj sigurno su i vješto pogodoeni. Osjećamo podatnost materijala. I lice gospođe Magdalene, iako nešto blijedo, u odnosu prema rumenu licu supruga Ivana gotovo beskrvno, odaje duševni život. Kao da je to osoba sklona sanjarenju, prepuštanju emocijama, a i prizvuk sžete može se pročitati s tog lica, što se ne bi moglo tvrditi za supruga Ivana, po svemu sudeći racionalnog i pragmatičnog.

Time je naše poznavanje Franje Pfalza kao slikara portreta iscrpljeno. Rezimirajući, možemo ponoviti, da je njegovao intimni građanski portret u duhu bečkog bidermajerskog slikarstva svoga vremena, da se nastojao približiti portretiranom liku i prodrijeti do njegove ličnosti, do njegova intimnog života, njegovih raspoloženja. U portretu bračnog para Zanetty dostigao je Pfalz razinu višu od ostalih portretnih slikara koji su oko sredine i u drugoj polovici prošlog stoljeća djelovali u Osijeku. Nadvisio ih je u slikarskom umijeću, u svježini izvedbe, u karakterizaciji portreta i u neposrednosti izraza.

Pfalz je dosta radio i kao slikar *crkvenih slika*. Premda nam je dosad poznato samo pet njegovih slika s religioznom tematikom, čini se da ih je bilo mnogo više i da se po slavonskim crkvama krije još priličan broj crkvenih slika koje je izradio taj naš slikar.

Tih pet poznatih slika, koje smo već spominjali, jesu: »Krist i sv. Petar«, »Evangelist Matej«, »Pietà«, »Sv. Pavao« i »Sv. Lovro mučenik«.

»Krist i sv. Petar« (Petrijevcima, Župna crkva), kao što smo vidjeli, oltarska je slika velikih dimenzija. Prikazuje biblijsku scenu predaje ključeva sv. Petru. Scena se odigrava u prednjem planu slike. Krist stoji s uzdignutom desnom rukom, dok lijevom pruža ključeve sv. Petru, koji ponizno kleči pred njim. Pozadinu čini pejzaž. S lijeve strane kulisno se uzdiže stijena, s desne strane

Franjo Pfalz: Portret Ivana Zanettyja, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Franjo Pfalz: Portrait of Ivan Zanetty, Gallery of Fine Arts, Osijek

Franjo Pfalz: Portret Magdalene Zanetty, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Franjo Pfalz: Portrait of Magdalena Zanetty, Gallery of Fine Arts, Osijek

fotografije: agencija za fotodokumentaciju

Nepoznati autor: Portret Kazimira Mohatsya,
Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Unknown author: Portrait of Kazimir
Mohatsy, Gallery of Fine Arts, Osijek

fotografija: igor nikolić

puca vidik na riječni predjel s kamenim mostom na četiri luka. Na objema stranama mosta, na njegovim prilazima, dižu se građevine, lijevo crkveni toranj i četvrtasta masivna kula, desno također toranj crkve i kuće nekog naselja. Uz rijeku se nastavlja brdski pejzaž duboko u prostor i nestaje u zlačanoj izmaglici, u kojoj se gubi horizont. Nad figurom Krista, visoko u zraku, lebdi anđeo raširenih krila. Slika je po koloritu blijeda. Kristov je plašt svjetlomodne boje, haljina ružičasta. Petrov je plašt žute boje, a haljina sivkastomodra. Pejzaž je također blijedih boja: u prednjem planu prevladavaju smeđesiva i svjetlozelena, a pozadina je slike

utonula u fini, tonalno izvedeni spoj zlačano-sivo-rumenkastih boja. Sve je u difuznoj, mlakoj rasvjeti.

»*Evangelist Matej*« (Gundinci, Župna crkva) također je oltarna slika, ali manjih razmjera od prve. Evangelist sjedi u zelenu naslonjaču, nad koji se nadvio baldahin tamnomaslinaste boje. Na koljenima mu je rastvorena folijanta. Evangelist je uhvaćen u trenutku razmišljanja. Gušćje je pero premjestio u lijevu ruku, a desnu je prebacio na lijevu podlakticu. Kraj njega, u drugom planu, stoji anđeo rastvorenih krila i uzdignuta kažiprsta desne ruke. Lice odaje duševnu koncentraciju. Figura evangelista dominira sasvim u prednjem planu, u trokutnom kompozicijskom postavu, a linije odjeće i baldahina teku u snažnom zamahu. Za razliku od slike »Krist i sv. Petar«, ovdje je sastav boja veoma živ. Plašt sv. Mateja crvene je, gotovo cinoberske boje, haljina svjetlomodra, a sve dobro usklađeno s bojom naslonjača i baldahina. Anđeo je svijetlo obojen, njegova je tanka, gotovo prozirna haljina u žutkasto-zelenoj skali, razrijeđenoj do prozračnosti. Lice evangelista, koje ukrašava bujna brada, slikano je u krepkoj tamnorumennoj boji i snažno osjenčano u profilnim partijama. Tu je Kukuljevićeva karakterizacija da se Pfalzovi »tvorovi odlikuju njekom osobitom značajnošću i krepkostju« sasvim na mjestu.

U sakristiji župne crkve u Gundincima nalaze se još i slike »*Pietà*« i »*Sv. Pavao*«. »*Pietà*« je rađena u konvencionalnoj kompozicionoj shemi ovog motiva: Krist je obnemogao u krilu majke, iza njih silueta križa, a pokraj križa, zdesna i slijeva, po jedna glava anđelčića. U prednjem planu slike, na tlu, leži trnova kruna sa čavlima. Pozadina je jednolična, na horizontu valovita linija planinskog vijenca, iznad njega blijedoružičasto nebo, koje postepeno prelazi prema gornjem rubu slike u sivo-smeđu boju. Marija nosi tamnomodri plašt i haljinu violetno-ružičaste boje, preko glave joj je svjetložuta marama crveno obrubljena. Lice izražava grčevitu bol. Desnu ruku drži ispod Kristove ruke, lijevu je pružila preko njegova koljena. Kristovo je tijelo blijede, beskrvne karnacije. Plašt oko bedara je bijel. Lice odaje patnje umiranja. Na slici dominira ugušena mrka boja.

»*Sv. Pavao*« je po veličini jednak »*Pieti*«. Apostol drži u desnoj ruci mač, kojim je pogubljen u Rimu, u lijevoj mu je knjiga. Haljina je svjetlozelena, plašt crven. Oko pasa stegnut je pojasom. Lice je apostolovo rumeno, a obrubljeno bujnom bradom i kosom. Lik dominira u prednjem planu. Riječni motiv ispunja lijevu stranu. To je varijanta riječnog motiva sa slike »*Krist i sv. Petar*«. Ponovo se pojavljuje kameni most sa četiri luka i kulama na prilazu. Ali ovaj put je rijeka oživljena malom genre-scenom: u daljini se vidi čamac s ribarima. Planinska panorama zatvara pozadinu. Na desnoj strani slike jedna staza vodi u goru, odmah do nje kulisno se diže hridina. Nebo je oblačno. Prednji dio slike, sasvim na rubu, ukrašen je biljnim motivom: stabljičice, travke, cvjetovi i drugo raslinstvo.

»*Sv. Lovro mučenik*« (Babina Greda, Župna crkva) oltarna je pala. Svetac je odjeven u đakonsku dalmatiku svjetlosive, gotovo bijele boje. U desnoj mu je ruci mučenička palma. Do njega na tlu leži veliki roštilj, na kojemu je mučen. Zanimljiva je na toj slici minijaturna ilustracija, scena mučenja: sv. Lovro leži na roštilju, a oko njega vojnici i mučitelji. Planinski pejzaž zatvara pogled u pozadinu. I ovdje je rub prednjeg plana islikan vegetabilnim motivom.

Na temelju ovih djela možemo za Pfalzovo crkveno slikarstvo utvrditi da je slabije od njegova portretnog slikarstva i da trpi od mnogih očitih nedostataka koji utječu na uspjeh njegova rada u toj oblasti. U prvom redu treba upozoriti na problem dimenzija slika. Kao slikar intimnog građanskog portreta radio je slike manjih razmjera, a ovdje se odjednom sukobio s velikim dimenzijama (530 × 380 cm!), što je svakako slikara zbunilo, i stavilo ga pred težak zadatak. Te goleme površine valjalo je svladati ne samo slikarski nego i sadržajno, tj. ispuniti sliku radnjom, zbivanjem, dramom.

Zatim je na nj negativno djelovala i vezanost za ikonografske kanone koje je trebalo poštivati. Oni su ograničavali slikarovu inventivnost koja je i inače, po svemu sudeći, bila slaba strana njegove imaginacije. Kao portretistu ležala mu je vezanost za objekt i bila mu je svojstvena deskriptivna i mjestimično penetrantna opservacija, a ovdje je iz imaginacije valjalo stvarati radnje, intenzivirati ih i slikarski realizirati.

Nepoznati autor: Portret bana Šokčevića, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Unknown author: Portrait of Ban Šokčević, Gallery of Fine Arts, Osijek

Nepoznati autor: Portret bana Jelačića, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

Unknown author: Portrait of Ban Jelačić, Gallery of Fine Arts, Osijek

Od utjecaja je, sigurno, bilo i to što je taj rad smatrao više nužnim izvorom prihoda, a manje čisto umjetničkim stvaranjem, pa je u nj unio dosta elemenata obrtničkog umijeća, ukoliko čak na nekim od tih slika nemaju udjela i drugi, možda netko iz njegove radionice. Nije isključeno ni to da je imao mnogo narudžaba pa da nije dospio svakoj slici posvetiti dovoljno pozornosti. Svakako mu je crkveno slikarstvo donosilo lijep prihod, jer su se u to vrijeme po Slavoniji zidale i popravljale mnoge crkve, i potražnja za slikama bila je velika. I zarada je bila prilična. Tako je, primjerice, za sliku »Evangelist Matej« dobio 360 for., a za sliku »Pietà« 115 for., što je i za tadašnje prilike bila visoka svota.⁹

Nedostaci su na Pfalzovim crkvenim slikama kompozicijske i slikarske naravi. Pri radu na tim slikama vjerojatno se nije služio modelom, što se dade zaključiti po stereotipnosti i često bezizražajnosti likova i njihovih lica, po kretnjama, položajima tijela i po draperiji. Te draperije, osim na slici »Evangelist Matej«, svagdje su shematizirane, nemaju logično raščlanjenje i prirodan pad nabora, te otkrivaju odsutnost studija po naravi. I slikarska je izvedba neujednačena, mjestimično na razini obrtničkog rada. Mnoge su partije zacrtane. Površnost je često obilježje cjeline ili detalja.

Tih je slabosti lišena slika »Evangelist Matej«, koja je puna bujnog ritma. Haljina i plašt evangelista komponirani su i slikani u raskošnoj igri nabora i bogato osjenčani.

Interesantne su pejzažne pozadine slika »Krist i sv. Petar« i »Sv. Pavao«: riječni motiv, u osnovi jednak na objema slikama. Motiv dalekoga pejzažnog prostranstva s vodama, planinama, arhitekturom, naseljima, mostovima i sl. podsjeća na Claudea Lorraina, a isto tako i atmosfera u tim pejzažima, svjetlo sunca pri zalazu i fina izmaglica na dalekom horizontu. Pfalz je mogao upoznati i doći u direktan dodir s francuskim klasičnim idealnim pejzažem još za svoga školovanja u Beču, jer je upravo u galeriji Akademije visilo nekoliko autentičnih slika Claudea Lorraina i Nikolasa Poussina, kao i više slika rađenih prema tim majstorima. Osim toga, francuski klasični pejzaž uvijek je snažno utjecao na bečke pejzažiste i na samoj Akademiji, gdje je među profesorima našao mnoge poklonike. Sa začudnom vještinom uspio je Pfalz na ovim slikama stvoriti iluziju prostranstva i dati difuzno svjetlo ranog sutona, sivo-srebrnkasto-rumeni ton koji lebdi nad svime povezujući pejzaž s nebom i oblacima.

Na kraju još nešto o spornim Pfalzovim slikama.

U Galeriji likovnih umjetnosti u Osijeku vode se kao Pfalzove još i ove slike:

1. *Portret Kazimira Mohatsyja* — ulje na platnu
2. *Portret bana Šokčevića* — ulje na platnu, 74 × 63 cm
3. *Portret bana Jelačića* — ulje na platnu, 74 × 63 cm

Slike nisu signirane ni datirane.

Portret Kazimira Mohatsyja prikazuje romantično idealiziranu glavu muškarca duge crne kose, brkova i brade, te dubokih tamnih i sjajnih očiju. Preko ramena ima prebačen plašt žarko crvene boje. Lice je idealizirano; ima nečeg bajronskog na toj glavi i više je poetizirano nego što je rezultat realističke opservacije. Izvedba odudara od Pfalzova načina slikanja. Portret je mogao nastati najkasnije do 1844. godine,¹⁰ kad je Mohatsy umro, a iz tih godina i nešto ranije posjedujemo Pfalzov Autoportret i Dječju glavu. Usporedba s tim slikama isključuje Pfalzovo autorstvo ovog portreta.

Još je manje vjerojatno da je Pfalz autor Portreta bana Šokčevića i Portreta bana Jelačića. Prije svega, čini se da to uopće nisu originalni portreti Šokčevića i Jelačića, nego uljene reprodukcije nekih njihovih slika. U to vrijeme, s obzirom na popularnost tih ličnosti, njihove su se slike često susretale i kupovale, pa su iz takvih patriotskih pobuda nastala i ta dva portreta, od nama nepoznatog ili nepoznatih autora. Usporedba s bilo kojim autentičnim Pfalzovim portretom pokazat će odmah da ovdje ne dolazi u obzir Pfalzovo autorstvo.

9

Podaci iz matičnih knjiga župne crkve u Gundincima.

10

»Kazimir Mohatsy, sin osječkog trgovca, rodio se u Osijeku godine 1815, a umro je 1844. godine. Svršivši gimnaziju postao je klerik i učio u Beču teologiju, no onda je prešao među pravnike i bio odvjetnik. O njemu, kao vrijednom zastupniku 'ilirskog' Osijeka donijet ćemo prikaz na drugom mjestu.« Bilješka u fusnoti članka **dra Vladoja Dukata**: U spomen Matu Topaloviću. Članak objavljen u kalendaru »Jeka od Osijeka« za 1920. godinu.

The Painter Pfalz

Oton Švajcer

In Osijek, Slavonia, there existed in the middle of last century a group of painters that had developed a very lively artistic activity, and which was later named "the Osijek painting circle". In this group belonged Hugo Konrad Hötendorf, Franjo Pfalz, Franjo Dreži, Adolf Römer, later on Adolf Waldinger. This group was later joined by men who, as passers-by, sojourned in Osijek for longer or shorter periods: Franjo J. Mücke, Franjo Giffinger, Ivan Moretti. Conspicuous in this group was the personality of Franjo Pfalz, notably by the quality of his portraits. The Pfalzs were an old family of painters, which had come from Eger (today Cheb in Bohemia), where many of its members were engaged in painting activities. Mentioned are Casparus Antonius Pfalz (1717—1763), his son Johann Thomas Pfalz (1751—1823), the »municipal painter of miniatures", furthermore Severin Pfalz (1796—?). The father of our painter, Gotfried Pfalz, was born in 1780 at Eger, but he had moved to Vinkovci in Slavonia, later on to Osijek, where he died in 1825. He too was concerned with the art of painting. Where and when his son Franjo Pfalz was born has not been exactly established. This must have been between 1811 and 1813, and as places of birth Vinkovci, Osijek and possibly Slovinsk in Bohemia come into consideration.

Franjo Pfalz received his education in the art of painting at the Academy of Fine Arts in Vienna from 1837—1839. He worked in the class of Prof. Leopold Kupelwieser. On returning in 1839 from Vienna, he lived permanently in Osijek, until his death on the 2nd August, 1863. The thus far known painting opus of Franjo Pfalz is not considerable; it encompasses a total of 6 portraits and 5 compositions of religious themes. The portraits are kept in the Gallery of Fine Arts in Osijek, and the religious pictures in the churches of the villages of Petrijevci, Gundinci and Babina Greda, all of them not far from the town of Osijek. The most valuable parts of Pfalz's opus are without question his portraits. They are the portraits of civic personalities, realistically observed and minutely executed in the spirit of the Vienna Bidermayer portraiture. Among them are conspicuous the portrait of Ivan Zanetty and the portrait of his wife, Magdalena Zanetty, also the portrait of the lord mayor of the town of Sarvaš near Osijek. Pfalz's church pictures, if we compare them with the portraits — and among these church pictures there are some quite sized ones, such as "Christ and St. Paul" (parish church, Petrijevci), which is 5.25×3.80 m. —, are of inferior quality in both their composition and execution. Certainly one must stress that Pfalz is a personality interesting not solely within the scope of the Osijek painting circle, but likewise within the wider scopes of the of painting in Croatia in the middle of last century.